

stilling kun kunde antyde, belyser han udførlig og indgaaende. Paa denne Kant ligger overhovedet hans Bogs Hovedfortjeneste; gennem den faar man et Indblik i Hanseforbundets indre Organisation og dennes Mangler, som man tidligere har savnet. Men en Dansk vil tillige prise Forf. for den Upartiskhed, hvormed han har belyst Berøringerne mellem Tyskerne og et Nabofolk; det er et Særsyn ikke mindst i vore Dage, da de nationale Bølger gaar saa højt i Tyskland og saa stærkt ogsaa paavirker Historikerne i deres Fremstilling af svundne Tider.

Kr. Ersler.

Ludwig Schmitt (S. J.): Der Karmeliter Paulus Heliä,
Vorkämpfer der katholischen Kirche gegen die sogenannte Reformation in Dänemark. (Ergänzungshefte zu den „Stimmen aus Maria-Laach“ Nr. 60.) Freiberg i B. (Herdersche Verlagshdl.) 1893. (XI + 172 SS.)

At en katolsk Gejstlig, der beskæftiger sig med Danmarks Reformationshistorie, maa komme til særlig at lægge Mærke til den eneste Personlighed, der med virkelig Dygtighed optraadte som den katolske Kirkes Forsvarer mod den fremtrængende Lutheranisme, er saa naturligt, at man forsaavidt kun kan glæde sig over, at en saa fremragende Skikkelse som Lektor Paulus Heliæ har fundet en katolsk Biograf, saa meget mere som denne Mand efter Forfatterens Oplysninger hidtil har været saa godt som ukendt, ikke blot indenfor den katolske Kirke i Almindelighed, men ogsaa indenfor sin egen Orden. Forf., der har Ophold i Aarhus, er gaet til sin

---

skere; Modsætningen mellem Preusserne og de vendiske Stæder er derimod næppe paapeget, i alt Fald ikke betonet af nogen før mig, og naar denne Modsætning ogsaa er blevet en Hovedtraad for Daenell, kunde der da nok have været Grund for ham til at henvise til mine Udtalelser derom. Overhovedet vil jo ganske vist en tysk Læser ikke gennem Daenells Fremstilling faa nogen Anelse om, i hvilken Grad hans Resultater falder sammen med de af mig tidligere fremførte.

Opgave med stor Omhu. Saa godt som hele den danske Litteratur om Emnet saavel som de københavnske Bibliotekers Haandskriftsamlinger ere med Flid benyttede; ja Forf. har end ikke skyet en Rejse til Holland og Belgien for om muligt at skaffe Oplysninger om Lektor Povls sidste Dage, desværre uden direkte positivt Resultat.

At der i Forfatterens Skrift skulde være fremdraget meget nyt Stof, var ikke til at vente efter den indgaaende Bearbejdelse af Emnet, som foreligger i afd. Biskop Engelstofts saa indholdsrige, for Opfattelsen af Paulus Helix saa epokegørende Levnedsskildring; men de to Forfatteres Standpunkt er saa forskelligt, at dette paa mange Punkter kommer frem ved Skildringen af Personligheden, selvfølgelig især i dogmatisk Henseende, hvor Pater L. Schmitt jævnlig polemiserer med sin Forgænger, hvis Fortjenester han forøvrigt paa andre Punkter stærkt fremhæver. Den dogmatiske Side af Sagen skal Anm. dog her ikke komme ind paa, det maa nærmest blive en Sag for Teologer af Faget. Hvad derimod Skildringen af Lektor Povls Personlighed angaar, da forekommer det Anm., at man gennem Forfatterens Fremstilling ikke faar et fuldt klart Billede af ham. Det ligger tildels i hele Behandlingsmaaden, som Forf. vistnok har tilfælles med den historiske Skole, han nærmest tilhører. Man savner den nyere Tids skarpe Kildekritik. Førstehaands-Kilder, store Uddrag af selve den omhandlede Persons eller hans Saamtids Skrifter, Anførelse af Kilder af meget tvivlsomt Værd fra en langt senere Tid (Helvaders *Silva chronologica* f. Eks.) eller hele Uddrag af helt nye Forfatteres mere eller mindre subjektive Opfattelser af Begivenheder og Personligheder, alt opføres som Bevismateriale, tildels i Teksten selv; men midt under hele dette store Materiale taber Billedet af Manden selv i Klarhed.

Dertil kommer, at Forf. nærmest har Øje for Lektor Povls Stilling som katolsk Teolog; hans Forhold til Humanismen og til Erasmus Rotterodamus kommer ingenlunde til sin fulde Ret. Det er dog derigennem, at man faar Nøglen til Forstaaelsen af Paulus Helix i mange Henseender: hans stærke Fremhæven af grundige Studiers Betydning, hans Foragt for

den store Uvidenhed, han fandt hos mange af Kirkens Prælater og Præster, hans store Interesse for Oplysning, ikke blot i kirkelig, men ogsaa i human Retning, hvorved han selv bliver Forløberen for en mere humanistisk Behandling af dansk Historie i latinsk Sprog, og tillige bliver sin Tids ypperste danske Stilist, en Egenskab hos ham, der efter Anm.'s Mening ikke kan stærkt nok fremhæves. Naar man tager den Kamp i Betragtning, han maatte bestaa med et uudviklet Sprog, maa man ofte forbavses over den Kraft, han kan lægge i sit Udtryk, og den Dygtighed, hvormed han kan faa Tanken frem. I disse Hensender staar han, i alt Fald efter Anmelderens Opfatning, baade over Hans Tausen og den folkelig-udtværede Kristiern Pedersen med de mange Ord. Humanismen og Bekendtskabet med humanistiske Forfattere, navnlig Erasmⁱ Skrifter, har aabenbart haft en meget befrugtende Indflydelse paa Paulus Heliä og gjort ham skicket til paa en saa indgribende Maade at tage Del i Tidens Begivenheder. Den befrugtede hans Pen som hans Tale og gjorde ham en Tid lang til de unges Lærer og Fører, og deri, langt mere end i hans ydre Tilskikkelser, ligger det tragiske i hans Skæbne: han har vakt en stor Del af den Bevægelse, han senere selv kom til at bekæmpe; flere af de dygtigste og mest begavede af hans Disciple bleve de ivrigste Reformatorer. For dem som for en stor Del af sin Samtid kom han derfor til at staa som „Vendekaaben“; og han maatte komme til det. Der er netop gennem disse „frafaldne Karmeliterbrødre“ kommet et personligt Element ind i Striden; den bliver heftigere og lidenskabeligere. Denne Lidenskabelighed omtaagede Blikket, og maatte gjøre det midt i Stridens Hede. Dem havde den humanistiske Luftning bidraget til at føre til Lutheranismen; for ham havde Humanismen, saa vidt man kan skønne, været et befrugtende Element i hans Udvikling, medens han i Virkeligheden vedblev at staa paa den katolske Kirkes Grund og i alt væsentlig bliver den katolske Kirkelæres Forsvarer. Men denne Humanismens Indvirkning paa Paulus Heliä maa ikke trænges tilbage, naar man vil forstaa hele hans Udvikling og Personlighed.

I Slutningen af sit Værk har Forf. samlet nogle Træk til en Karakteristik af Paulus Helicæ, mest ved Uddrag af hans Skrifter. Han fremhæver stærkt hans paa Bunden milde Karakter, om end hans Harm over Uret og Vold ofte har indgivet ham glødende Ord, djærve („derbe“) og heftige Udtryk. Dermed vil Forf. bevise det formentlig uberettigede i, at ikke blot hans første Biograf, Olivarius, men ogsaa „billigere og grundigere“ Historikere, lige fra Engelstoft til Anmelderen, i den katolske Ordensmand have set den lidenskabelige Ivrer, der var opfyldt af et bittert, uforsonligt Had til Lutherdommens Befordrere. Nuvel, ingen har vel i nyere Tider villet benægte, at Lektor Povl paa Bunden af sin Karakter var en sandhedskærlig Personlighed. Men den Mand, der har forfattet det heftige „Svar til Hans Mikkelsen“, Skibbykroniken og meget andet, kan man ikke frikende for Lidenskabelighedens Fanatisme og for Had til hele den nyere Tids Bevægelser og derigennem til disses Bærere. Mærkeligt nok har Forf. ikke set, at naar man tager Lidenskabelighedens Brod fra Paulus Helicæ, — saa synker han meget betydeligt; thi saa vilde han paa mange Punkter blive en slet og ret Smædeskriver.

Det er ogsaa kun under Forudsætning af, „at Lidenskabernes Taage ofte har hildet hans Blik“, at Ann. i Indledningen til Skibbykronikens Oversættelse har kunnet give ham det „Ehrenzeugniss“, som Forf. kalder det, at man dog synes at turde sige om ham, at han aldrig med velberaad Hu har villet forvanske Historien eller mod bedre Vidende har sagt andet, end hvad han i Øjeblikket ansaa for sandt; men jeg har tillige stærkt fremhævet, at det ofte er Partimanden, ikke Historikeren, der taler til os gennem den ejendommelige heftige Stil, og har i den Henseende henvist til mine Anmærkninger til Skibbykroniken. Der er Grund for mig til atter at tage dette Forbehold. Thi i det følgende *Ergänzungshefte zu den „Stimmen aus Maria-Laach“* (Nr. 61) har Forfatterens Kaldsfælle, Pater Wilhelm Schmidt fra Andreas-Kollegiet i Ordrup (Charlottenlund), i et kirkehistorisk Skrift om Forholdene i Danmark i Slutningen af Middelalderen med Henviisning til L. Schmitt's Skrift og til mine Ytringer kaldt Paulus Helicæ skarp, under-

tiden bitter i sin Dom, men dog „durchaus glaubwürdig“¹⁾. Nej, det er Paulus Heliæ netop ikke, og kunde ikke være det, og det væsentlig af tre Grunde: fordi han ofte kun har haft urene Kilder, Fejdeskrifter og løse Rygter at holde sig til; fordi han lige saa lidt som sin Samtid besad kritisk Sans for at vælge og vrage, og, tilsidst og ikke mindst, fordi han selv stod midt i Stridens Hede som en af dens heftigste Kamphaner og i høj Grad var behersket af Øjeblikkets Stemning; derom afgiver Skibbykrøniken Vidnesbyrd nok. Selv kunde han paa Grund af alt dette ikke „veje og vrage“; det er vor Tids Sag med det nittende Aarhundredes stærkt udviklede historiske Kritik til Hjælper.

Det er derfor ganske rigtigt, hvad Forf. S. 152 bemærker, at Anm. ikke ubetinget forkaster enhver Beretning hos Paulus Heliæ, blot fordi Protestanterne tie derom. Forf. ser heri „et Fremskridt paa den objektive Historieskrivnings Gebet“. Desværre kan jeg ikke ubetinget give den ærede Forf. samme Ros for Objektivitet, især naar han kommer ind paa Skildringen af „die sogenannte Reformation in Dänemark“. Jeg turde saaledes, netop som objektiv Historiker, ikke skildre Hans Mikkelsen som „Christian II's onde Aand, der ved sine forgiftede Raad og Anslag havde bragt mange paa Skafottet“; thi herom véd man intet uden nogle ubevislige, i al Almindelighed holdte Insinuationer i et af Lektor Povls heftigste Fejdeskrifter, medens man lærer Hans Mikkelsen at kende fra helt andre Synspunkter gennem hele hans øvrige Færd og hans endnu bevarede, for en stor Del nu trykte Brevveksling. I og for sig kan det da heller ikke kaldes Ondskab, at han skal have haft stor Del i Kristiern II's Lovgivning, al den Stund Principperne i disse Love ere blevne knæsatte af følgende Tider, selv i katolske Lande, eller at han, den dygtige og driftige forhenværende Malmø-Borgmester og Købmand, selv giver sig af med at oversætte det nye Testamente. Heller

¹⁾ Der Einfluss der Religion auf das Leben beim ausgehenden Mittelalter, besonders in Dänemark, von Wilhelm Schmidtz, S. XIV—XV, Note 3.

ikke gaar det an i vore Dage i Mogens Gjø kun at se „den berygtede Adelsmand“, som ved Bevægelsen mod Tiggermunkene „kunde erobre sig saa mangen skøn Besiddelse“; han har da i alt Fald — saaledes som hans nu udgivne Jordebog udviser — fra Tiggermunke kun erhvervet sig Graabrødreklostret i Randers, som Kongen skænkede ham mod Afstaaelse af Klostret i Flensborg, som Kongen tidligere havde overladt ham, samt et Par Bøndergaarde, som han 1530 købte af Sortebrødrene i Vejle¹⁾; den Slags Ting har saamænd mangen Katolik ogsaa gjort sig skyldig i. Jeg vil ikke forsvare den Politik, Mogens Gjø som Righovmester af og til førte over for Tiggerklostrene, men personlig Fordel har aabenbart ikke været Hovedmotivet, og af den Grund at kalde en Mand, der rager saa højt op i sin Samtid som Mogens Gjø, „den berygtede Adelsmand“, vilde omtrent være det samme, som om man i et moderne tysk-katolsk Skrift vilde bruge det samme Udtryk om Fyrst Bismarck paa Grund af „Kulturkampen“. — Heller ikke vilde jeg, selv om jeg var Hans Tausens arrigste Fjende, med Forf. S. 105 lade Hans Tausen i det bekendte Optrin, da han reddede Rønnev fra Folkeskarens Forbitrelse, „spille den højmodige“; den Slags Domme vilde jeg overlade til den, der kan ransage Hjerter og Nyrrer.

Det er kun et Par Eksempler, der her ere anførte; ogsaa paa andre Punkter kunde der være Anledning til at berigtige et og andet i Forf.'s Fremstilling. Hovedbetydningen af Skriftet er jo imidlertid det Kendskab, en tysk-katolsk Læsekreds derigennem kan faa til en betydelig, for den hidtil saa godt som ukendt Personlighed. Ogsaa for dansk Historieforskning er der dog Punkter i Forfatterens Fremstilling, der kunne faa nogen Betydning. Ved Omtalen af Lektor Povls Skrifter er der saaledes et og andet, som fortjener Opmærksomhed, ligesom der ogsaa meddeles adskilligt af Lektor Povls utrykte

¹⁾ Elline Goye's Jordebog, udgivet af Thiset, S. 386 ff. („Boskabet“ i Randers Kloster købte M. G. Nov. 1529 af Graabrødrene); 390. — Fra andre Kløstre, især i Jylland, købte M. Gjø en Del Gods (omtr. 20 Bøndergaarde m. m.); heri synes ikke at være noget datelværdigt.

Optegnelser i større Omfang end i Rørdams Historiske Kildeskrifters 1ste Bind. Fra katolske Kildeskrifter, der vistnok i Reglen ere ukendte af danske Historikere, meddeles nogle Oplysninger om Karmeliterordenen, der i det mindste indirekte kunne faa Betydning ogsaa med Hensyn til Lektor Povls egne Livsforhold. — S. 130 anfører Forf. saaledes en Fortegnelse fra Ordenens i Aaret 1462 i Bryssel afholdte Generalkapitel, ifølge hvilken der i dette Aar regnedes følgende 8 Klostre til Ordenens *provincia Daciae*: Landskrone, Helsingør, Skelskør, Sølvitsborg, Varberg, Örebro i Sverig, Mariested (Sæby) og Aarhus. At Klostret i Sæby har hørt til Karmeliterordenen, er saaledes nu slaaet fast. Hvilken Orden Klostret i Sølvitsborg har tilhørt, har hidtil været ukendt¹⁾. At der i Lektor Povls Fødeby Varberg var et Karmeliterkloster, var endnu Engelstoft ubekendt²⁾. Da Lektor Povl selv et Sted ytrer, at han havde været i Kloster fra Barn af, er det rimeligt at søge hans første Uddannelse netop i dette Kloster, der synes at have bestaaet indtil 1531, da det, efter at være opgivet af Brødrene, af Frederik I skænkedes til Varberg By³⁾. — S. 132 oplyser Forf., at det paa et General-

¹⁾ Jvnf. Daugaard, S. 155, der efter et Dokument fra 1503 kalder det „Vor Frue“; i Eskild Gøyes Testament af 1505 (A. Heise, Familien Rosenkrantz's Hist. II, Dipl. S. 14) omtales ogsaa et Kloster i Sølvitsborg, men det kaldes her „St. Enevolds“; det havde imidlertid en „Prior“ og „Brødre“; i Juli 1526 i et Brev til Søren Nordby, hvori der klages over, at denne havde beskattet det, kalder Frederik I det „vort eget Kloster udi Sølvitsborg“ (Rigsarkivet, Danske Kong. Hist., Fasc. 10). Det har saaledes, ligesom vistnok alle eller i alt Fald de fleste Karmeliterklostre, været stiftet af Kronen.

²⁾ Ifølge *Magnus Matthiae* (Rørdams Hist. Kildeskr. 2 R. II. 165) var det stiftet af Kristiern I 1471. Efter Forf.s S. 120 efter *Daniel, Vineæ Carmeli*, Antwerp. 1662, 4to, anførte Ytringer faar man dog det Indtryk, at det allerede nævnes 1462; dog skal det maaske forstaas saaledes, at det først forekommer i senere Lister.

³⁾ Fred. I's Registranter S. 359. Brevet er dog atter overstreget i Registranten. — Mester Svend i Skara, som Lektor Povl selv i „Svar til Kong Gustav“ anfører som sin Lærer, er den

kapitel i 1513 blev bestemt, at Provincialerne skulde beklæde deres Embeder i 6 Aar, hvilket ved et Breve af Leo X Aar 1514 forandredes til, at Provincialerne herefter kun skulde vælges paa 3 Aar, og at de i Aaret 1513 valgte efter 3 Aars Forløb (altsaa 1516) skulde nedlægge deres Embeder. Denne Bestemmelse kunde maaske faa Betydning med Hensyn til det ikke helt betydningsløse Spørgsmaal, naar og hvortil Paulus Helæ har beklædt Stillingen som Provincial (Forstander) for hele Provinsen *Dacia*. Dog er det efter de endnu foreliggende Data umuligt at afgøre, om den i Pave Leo's Breve af 1514 indskærpede Regel overhovedet har fundet Anvendelse i Norden.

Med Hensyn til Klostret i Helsingør er der derimod en Uklarhed hos Forf.; S. 25 anføres (efter Engelstoff), at det er det nuværende „Marienlyst“; S. 133 fortælles (efter Anm.), at Klosterbygningen endnu er bevaret som „en af de mærkværdigste i Danmark“; men paa „Marienlyst“ staar der jo ikke længere nogen gammel Klosterbygning. Sagen er, at Dr. Henry Petersens Oplysning i „Aarbøger for nord. Oldkyndighed“ 1879, S. 63 ff., at det er det nuværende store Hospital med den tilliggende Marie-Kirke, der har været Karmeliterklostret, har undgaaet Forf.'s Opmærksomhed. Han vilde af Dr. Petersens Afhandling tillige kunne have set, at Kristiern II ingenlunde var saa fræk at lade Dyveke afbilde ved sin Side paa den Altertavle, han skænkede til Klostret; det angiver rigtignok den tyske Præst og Krønikeskriver Reimar Kock, der selv havde set Altertavlen; men denne findes endnu i Nationalmuseet, og Kvindefiguren fremstiller tydeligt nok — Dronning Elisabeth; hendes Vaabenskjold staar nedenunder. Der er Grund til atter at fremhæve dette, da ikke blot Forf., men ogsaa andre Historikere i nyere Tider synes at have overset denne Oplysning.

Om Lektor Povls Endeligt er der som bekendt i de senere Aar fremsat forskellige Gisninger. Da Indledningen til Anm.'s

.....
samme som den senere Biskop Svend af Skara, først Skolemester, senere Domprovst, indtil han efter Biskop Mogens Haraldsens Flugt (1529) af Kong Gustav indsattes til Biskop (Gust. I's Registranter, passim).

Oversættelse af Skibbykrøniken allerede var sat og et Par Korrekturer læste, meddelte Arkitekt, Prof. Støck mig tilfældig, at han i sin Ungdom paa sin Fødeby Skibbys nu forsvundne Kirkedør havde læst Ordene: „Da Paulus Eliæ var Kirkeværge“. Derved syntes forklaret, at Lektor Povls Krønike netop fandtes indmuret i Skibby Kirke. Ved en i Hast foretagen Undersøgelse fandt jeg i en Jordebog over Roskilde Kapitels Indkomster, at der virkelig i den katolske Tid svaredes en Afgift af Skibby Kirke til St. Laurentii Kapel i Roskilde Domkirke. Jeg troede deraf at turde slutte, at Skibby Kirke var henlagt under St. Laurentii Kapel, og at Lektor Povl, der ogsaa ellers i sine sidste Aar var nøje knyttet til Roskilde, maaske var bleven forsørget med St. Laurentii Præbende og saaledes maatte antages at have tilbragt sine sidste Dage i Ro i Roskilde. Jeg tænkte mig da nærmest, men fik ved Korrekturrettelsen ligefrem ikke Plads til at udvikle Tanken nærmere, at Lektor Povl som Indehaver af Præbendet var Landsbykirkens „Forsvar og Værn“ og som saadan havde staaet nævnt paa den i hans Tid anskaffede Kirkedør. At nemlig „Kirkens Værge“ ikke blot bruges om de bondefødte Værger for Landsbykirker, men ogsaa om selve Ihændeleveren af Præbendet, fremgaar i alt Fald af Forholdet ved Universitetets Kirker¹⁾.

Imod denne Opfattelse tog Dr. H. Rørdam straks til Gemæle²⁾. Ved hidtil ukendte Brevskaber fra Gavnø Arkiv godtgjorde han, at Skibby Kirke paa Reformationstiden ikke stod under Roskilde Domkirkes, men under Kronens Patronat, ligesom han med temmelig stor Sikkerhed har godtgjort, at Lektor Povl i de paagældende Aar ikke kan have været Ihændelever af Præbendet. Da Dr. Rørdam har fremlagt nye Oplysninger, medens jeg ikke har haft nye Bevismidler at fremlægge, men kun en anden Mands Erindring om en for snart 40 Aar siden forsvunden Kirkedør, har jeg hidtil ikke villet fortsætte Striden, skønt der var et og andet i Dr.

¹⁾ Jfr. Rørdam, Univ. Hist. I, 697; Kirkehist. Saml. 3 R. I, 803 og især II, 231 (Longomontanus er „Kirkeværge“ for Fossie Kirke).

²⁾ Historiske Samlinger og Studier, I, 320 ff.

Rørdams Fremstilling, hvorpaa jeg havde et andet Syn¹⁾. Da Sagen imidlertid nu atter foreligger, skal jeg her blot indskrænke mig til at bemærke, at jeg ikke kan anse Spørgsmaalet for fuldt afgjort ved Dr. Rørdams Indlæg. Selv om Skibby Kirke har staaet under Kronens Patronat og ikke været umiddelbart henlagt under St. Laurentii Kapel, staar der dog endnu tilbage, at der svaredes en Afgift af Kirken til Kapellet, at Lektor Povl kan tænkes for sin Virksomhed i Roskilde at have været aflagt med en eller anden hermed i Forbindelse staaende Indkomst, og at det jo nu en Gang er et ubestrideligt Faktum, at hans Krønike fandtes indmuret i Skibby Kirke. Der er saaledes en Forbindelse mellem Lektor Povl, Roskilde Kapitel og Skibby, uden at det endnu er muligt helt at udrede dette Forhold. Jeg tør derfor ingenlunde saa stærkt som Dr. Rørdam benægte Muligheden af, at Paulus Heliae har staaet i et Forhold til Kirken, der har begrundet Indskriften. Og et maa jeg navnlig hævde, at hvis Navnet Paulus Eliae virkelig har staaet at læse paa Kirkedøren — her har man Prof. Storcks bestemte Udsagn at holde sig til —, ja saa er det den bekendte Paulus Eliae (Heliae), der herved betegnes, ikke, som Dr. Rørdam antyder, en eller anden bondefødt Kirkeværge fra Sognet. Det vilde dog være et altfor mærkeligt Sammentræf, om der paa samme Sted, hvor den bekendte Paulus Eliae's Krønike indmuredes, omtrent samtidig skulde have levet en Bonde af samme, ikke meget almindelige Navn, i samme Sogn og som samme Kirkes Værge. Jeg tør saaledes endnu ikke benægte Muligheden af, at Paulus Heliae kan have

¹⁾ Jeg føler mig saaledes ingenlunde, saaledes som Dr. R., overbevist af Engelstofts Indvendinger (Nyt hist. Tidsskr. II, 509) mod den gamle Angivelse af Paulus Heliae som Forfatter af Roskilde Kapitels Brev til Grev Kristoffer af 28de Oktbr. 1534. Jeg ser i og for sig hverken i Sprog eller Tone (f. Eks. den fuldstændig Lektor-Povlske Fremhæven af Straffene, der true Tempelranere) nogen Hindring for, at han kan have konciperet Brevet. Af de Udtryk, som Engelstoft anfører som Bevis for, at Brevet ikke kan være forfattet af ham, har jeg tilfældig stødt paa et (*e vestigio*) i Skibbykroniken (Rørdams Udg. S. 28, Lin. 3 fr. n.).

staaet i et bestemt Forhold til Skibby Kirke, selv om man endnu ikke fuldt kan udrede dette Forhold¹⁾.

Derimod har Dr. Rørdam fremsat den Gissning, at Paulus Heliæ paa Grund af Trængslerne i Danmark har forladt sit Fødeland omtr. 1535 og søgt Ly i Nederlandene, hvor han da skulde være død. Man har nemlig et latinsk Epitafium over ham, forfattet af en Jyde, Christiernus Umbra Cimber. Om denne er det i nyere Tid blevet oplyst, at han i Marts 1535 levede i Löwen i Huset hos Professor i Græsk, Rutger Rescius, og søgte at komme i Forbindelse med Nikolaj Oláh (Nicolaus Olahus), Statssekretær hos Nederlandenes daværende Statholderinde, Dronning Maria af Ungarn. Hos denne højt ansete og fornemme Mand, en Slægtning af Ungarns tidligere Konge, Matthias Corvinus, selv tilsidst som Erkebiskop i Gran den ungarske Kirkes Primas og en Tid tillige kgl. Statholder i Ungarn, en højt begavet Mand, en Humanist af det reneste Vand, Beundrer og Ven af Erasmus, levede netop paa samme Tid en anden Jyde, Jakob Jespersen fra Aarhus, som Nikolaj Oláhs Lærer i — Græsk! At ogsaa Christiernus (Christianus) Umbra virkelig er kommen i et nøjere Forhold til Nic. Oláh, synes at fremgaa af, at ifølge et Brev til Nic. Oláh fra Marts 1537 „Christianus“ lige saa vel som „Danus“ (ø: Jakob Jespersen) havde ledsaget *Nicolai Olahi carmina*, som i dette Aar trykkedes i Löwen af Rutger Rescius, med rosende Digte af dem selv²⁾.

At Christiernus Umbra Cimber, hvis Skygge-Navn formodentlig skriver sig fra Landsbyen Skygge i Aarhus Stift (Hids Herred, Kragelund Sogn), har været en Discipel af Paulus Heliæ, fremgaar temmelig tydeligt af Epitafiets Indhold, og det er vel derfor ikke urimeligt, med Pater Schmitt i ham at se en forhenværende Karmelitermunk; jeg tilføjer: maaske

¹⁾ Har han, som Engelstoft antager, i Aarene om 1534 holdt Forelæsninger ved Domkapitlet, saa har han faaet Løn, f. Eks. et Vikariat, derfor. Tiggerbrødre kunde have Præbender (Anders Glob, Vincens Kampe). Jfr. nærmere S. 447.

²⁾ *Monumenta Hungariæ historica* XXV, 597, 598 (anførte af L. Schmitt S. 155—56). Om Jakob Jespersen, se Dr. Bricka's Meddelelser i *Hist. Tidsskr.* 5 R. IV.

oprindelig fra Klostret i Aarhus. Dette er for saa vidt interessant, som man derigennem faar et Indtryk af, hvor nær en Forbindelse der var mellem Lektor Povel, og vel i det hele Karmeliterklostrene, og Humanismen. At den Slags Folk søgte til Løwen, laa nær. Paulus Heliæ skriver selv 1527: „Udi Løwen i Brabant haver en Provst i disse Aaringer bygt et ganske Studium og købt der Rente til, saa der læres tre de ypperste Tungemaal, Hebraiske, Græske og Latine, af lærde Mænd, som ere rundelig forseede af samme Rente“¹⁾. Han anfører dette som et Eksempel til Efterligning. Desuden oplyser Pater Schmitt os om, at der i Løwen vel ikke den Gang var noget Karmeliterkloster, men et siden 1469 bestaaende Kollegium. Der er derfor ganske vist et og andet, der kunde henlede Tanken paa Løwen som Opholdssted for Paulus Heliæ, og den Gisning, at hans Grav muligvis skulde findes i Løwen, er mig saa langt fra fremmed, at den er opstaaet hos mig selv, længe før Dr. Rørdam fremsatte den, nemlig straks da Dr. Bricka's nye Oplysninger om Christiern Umbra fremkom; men Holdepunkterne have dog forekommet mig temmelig svage. Vel mener Dr. Rørdam af Epitafiets stærke Henvisning til Gravstedet og af dets hele Tone at turde slutte, at det er en virkelig Gravskrift. Men ikke uden Grund gør Pater Schmitt opmærksom paa, at den Slags Digte i Reglen vare bestemte til at smykke, ikke Grave, men Bøger, og henviser til, at man netop fra de samme Aar har af Nic. Oláh selv 4—5 saadanne Epitafier over den forgudede Erasmus († 1536), saa godt som alle med bestemt Henvisning til Graven („hoc tumulo“ eller lignende). Alle have de da i alt Fald ikke kunnet indhugges paa Erasmi Ligsten. Desuden savner man i Epitafiet enhver som helst Hentydning til Landflygtigheden; ganske vist henvises til „*ingenui fata gemenda viri*“; men ved nærmere Eftersyn viser det sig, at der ved „den højt begavede Mands beklagelsesværdige Skæbne“ kun menes Døden, som ingen skaaner, ikke en Gang en saadan Mand²⁾. Af

¹⁾ Ny kirkehist. Sandt. II, 792.

²⁾ At non funestum valuisi flectere fatum, non tibi Parca tuum pareit ob eloquium.

Gravskriftens Indhold tror jeg ganske vist, at man ikke tør slutte sig til, at Paulus Heliä er død i Udlandet.

Desuden har Pater S. anstillet nøjagtige Undersøgelser i Belgien og Holland for at finde Spor af Paulus Heliä, navnlig i Karmeliterklostrene, hvortil han nærmest maatte antages at være tyet, men uden Resultat. Han har tillige opsporet, at Nic. Oláhs Bibliotek for største Delen endnu findes i Franciskanerklostret i Eisenstadt (Kismarton) i Ungarn, hvor hans omtr. 1538 udkomne „Carmina“, der ikke have været til at opspore paa større Biblioteker i Ind- eller Udland, da rimeligvis kunde findes, thi deri kunde der muligvis findes Oplysninger, i alt Fald om Chr. Umbra, men uden at have faaet Svar paa sin Forespørgsel, da Værket sluttedes. Hvis Forf. ad denne eller anden Vej gennem sine Forbindelser i Udlandet skulde kunne opnaa nye Oplysninger, vilde det være ønskeligt, om han vilde meddele dem i et eller andet dansk Tidsskrift, f. Eks. nærværende. Forf. vil dog ved det negative Resultat af sine Efterforskninger „ikke have udtalt det sidste Ord om Rørdans Hypotese“, og det vil Aum. sandelig heller ikke. Interessant vilde det unægtelig være, om man skulde finde Lektor Povl i sine sidste Dage knyttet til en Kreds, der i anden Række tæller underordnede hjælpende Aander som Rutger Rescius og vore to jydsk Humanister, Jakob Jespersen og „Kristen Skygge“, men i første Række som Kredens Hoved den fint dannede og, forsaavidt man i det høje Nord kan skønne om slikt, som Statsmand og Menneske og senere som Biskop og Statholder i Ungarn lige fortræffelige, milde og forsonlige Nicolaus Olahus og dennes Venner, den ligeledes fint dannede Humanist. Erasmus' Lærling og Beundrer, Cornelius Dupplicius Scepper, en Tidlang Kristiern II's Vicekansler, nu kejserlig Raad, fremtrædende Diplomat og tilsidst Medlem af den nederlandske Regering, en Mand, der med stor Virtuositet kunde tumle det latinske Sprog baade som Publicist i Kristiern II's Tjeneste og som humanistisk Digter, og hvem Lektor Povl i sit „Svar til Hans Mikkelsen“ havde taget stærkt fat paa i Anledning af hans Forsvarsskrift for Kristiern II, om

han end tilskriver Hans Mikkelsen „Løgnene“¹⁾); dernæst Mester Gotskalk Eriksen Rosenkrantz, tidligere Kristiern II's Kansler, nu ligeledes kejserlig Raad, en redelig og trofast Karakter, hvilket dog ikke hindrede, at han i Biskoppernes (af Paulus Heliae forfattede?) Forsvarsskrift mod Kristiern II regnes sammen med Didrik Slagheck. Hans Mikkelsen „og andre Skalke“, — for ikke at tale om den fordrevne lundske Erkebiskop Johan Veze, ogsaa nu kejserlig Raad, der vel i Reglen ikke opholdt sig i Nederlandene, men forøvrigt hørte med til den her omtalte Vennekreds, en snu og dygtig Diplomat, som imidlertid af Paulus Heliae i Skibbykroniken kaldes „en stundesløs Vindmager, Dogenigt og Rænkesmed“. Det vilde ganske vist være interessant, om Paulus Heliae skulde være havnet i denne Kreds, der i flere af sine Medlemmer repræsenterede Tidens højeste Aandsdannelse. Men hvilken Nemesis! Alle udfoldede de tillige netop i de paagældende Aar stor Virksomhed for at støtte Kristiern II's Slægt, mindst selvfølgelig Nikolaus Oláh selv, der som Statssekretær stod mere i Baggrunden. Forøvrigt omfatter dennes Vennekreds ogsaa mange andre af den erasmiske Tids bekendte Navne²⁾.

Forfatteren har imidlertid ikke været tilfreds med det negative Resultat, hvortil han er naaet. Han forsøger selv en ny Gisning: at Paulus Heliae er død en brat Død paa Grund af Voldsomheder, der i Kristian III's Tid skulle være udøvede mod Katolikerne. Først søger han ved Uddrag af Lektor Povls hidtil utrykte Optegnelser at gøre det sandsynligt, at denne har oplevet Københavns Overgivelse og den katolske Kirkes endelige Fald. De Fortolkninger, der her gives af Lektor Povls Ytringer, ere imidlertid saa kunstlede, at de i Virkeligheden aldeles intet bevise. Der staar da tilbage Bestemmelsen i Kristian III's Reces af 1536, at intet sundt og

¹⁾ Sechers Udg. S. 116. Ved en mærkelig „*incuria*“ kalder Pater Schmitt Corn. S. et Sted „Biskop“; gejstlig havde han aldrig været.

²⁾ Nogle Oplysninger om den her nævnte Kreds, især de her nævnte Mænd, har jeg meddelt i Personallist. Tidsskr. 2 R. VI, under Levnedsskildringen af M. Gotskalk Eriksen Rosenkrantz.

kraftigt Menneske under Dødsstraf maatte betle. „Paulus Helia“, tilføjer derpaa Forf., „var som Tiggermunk henvist til Almisser, som vel i hin Tid næppe kunde erholdes uden Betleri.“ Og da der saa i Palladius's Visitatsbog findes den Ytring om Munkene, der forholdt Menigheden Brugen af Kalken ved Sakramentets Uddeling: „Nu ere de Tyve uddrevne af Landet og en Part ophængte“¹⁾, saa udbryder Forfatteren: „Kunde han (Paulus Helia) ikke maaske have hørt til denne Part hængte Munke?“

Bestemmelsen i Kristian III's Reces af 1536 angaar Ordningen af Fattigforsørgelsen i det hele; Betlen indskrænkedes til fattige syge Folk, der ikke kunde indlægges i Hospitallerne; intet karsk eller „ført“ Menneske tilstedes det derimod at betle under Livsstraf²⁾. Tiggermunkene kunde imidlertid efter samme Reces, ligesom andre Munke, forlade Klostrene, hvis de vilde, men forbleve de derinde, skulde de være deres Formand hørige og lydige og føre et godt, ærligt og kristeligt Klosterlevned³⁾. Først i Kirkeordinantsen af 1539 udstedes et almindeligt Forbud mod Tiggermunkene; de maatte hverken tigge eller prædike eller høre Skriftemaal; men de, som vare gamle og skrøbelige og ikke skikkede til et Embede i Kirken, maatte forblive i Klostret, hvor de skulde have deres Føde for Guds Skyld; dog skulde de aflægge Kappen og Klosterklæderne og ikke bespotte Evangelium⁴⁾.

En gammel Tiggermunk som Paulus Helia kunde saaledes blive i sit Kloster lige til sin Dødsdag; man forlangte ikke, at han skulde afsvære eller opgive sin Tro, kun at han skulde aflægge Klosterklæderne og „ikke bespotte Evangelium“. Om en Mand som Paulus Helia vilde finde sig i disse Vilkaar, er naturligvis et andet Spørgsmaal. Hvis han overhovedet har oplevet 1536, er der derfor i og for sig ingen Umulighed i, at „Lektor Povl i Helsingør“, som han endnu kaldes omtr. 1530 i Satiren om Peder Smed og Adser Bonde, kan have levet sine

1) Visitatsbog. Heibergs Udg. S. 63. Grundtvigs S. 43.

2) Rørdam, Danske Kirkelove I. 7.

3) Sammesteds S. 5.

4) Sammesteds S. 80.

sidste Dage i sit Kloster i Helsingør, der bestod indtil 1541, da det omdannedes til et Hospital. Der er ingen som helst Grund til at tro, at en Mand som Paulus Heliæ skulde være bleven hængt som en omstrejfende Stodder. Om denne Skæbne skulde være timedes en eller anden stakkels ubekendt Munk, der, efter at have forladt sit Kloster, ikke har kunnet bjerge Livet uden ved at tigge, — ja det er jo muligt efter Palladius's Ytringer; dog maa man vel huske paa, at Palladius ingenlunde siger, at dette er sket i Kristian III's Tid; der kan sigtes til Udjagelsen af Tiggermunkene i Frederik I's Tid og derved fremkaldte Voldsomheder eller til lignende, som maaske kunne have fundet Sted under Grevefejden. Urokkeligt fast staar det imidlertid, at vi under hele den danske Reformations-tids Kampe hidtil ikke kunne paavise et eneste faktisk Eksempel paa, at nogen har lidt Døden for sin Tros Skyld, uden et Par Graabrødre i Ystad 1532, af hvilke en blev dræbt under et Folkeoplob og to skulle være døde senere paa Grund af den Overlast, de havde lidt. Thi det stockholmske Blodbad og de dermed i Forbindelse staaende Voldsomheder, hvor katolske Prælater stemplede andre Katoliker som „Kættere“, kan man da ikke give Reformatorerne Skyld for, og hvor store Voldsomheder end Grevefejden, hvor to lutherske Fyrster kæmpede om Magten, gav Anledning til, saa hører man dog intel om, at en eneste Katolik er bleven dræbt, fordi han var Katolik. Under disse Forhold svinde unægtelig de mange „Greuelthaten“, der ifølge katolske Fremstillinger skulle være blevne udøvede i Danmark mod Katoliker baade før og efter 1536, meget betydelig ind i Sammenligning med de „Greuelthaten“, der andensteds have fundet Sted under Reformations-tidens religiøse Kampe.

Forf.'s nye Gisning om Lektor Povls Endeligt vil neppe føre til Gaadens Løsning. Fra det Øjeblik af, at Lektor Povl i Slutningen af 1534 eller i Begyndelsen af 1535 afbryder Skibbykrøniken midt i en Sætning, har han staaet for os som en Proteus-Skikkelse. Ingen har kunnet forsone sig med den Tanke, at en Personlighed, der i omtr. 17 Aar havde grebet saa stærkt ind i Tidens Røre, pludselig skulde forsvinde.

Man har snart set ham i en Kanniks, snart i en luthersk Præsts, snart i en fordreven, nu endogsaa i en hængt Munks Skikkelse; men hver Gang man har troet at faa Øje paa Skikkelsen og har villet gribe den, — er den smuttet os ud af Hænderne. Gisninger er der nok af. Lad nu Lektor Povl hvile i Fred, indtil der endelig en Gang fremdrages en faktisk Oplysning om ham. Efterforskningernes Omraade er jo nu blevet betydeligt udvidet, efter at Forf.'s Skrift har henledt den katolske Kirkes Opmærksomhed paa Sagen.¹⁾

¹⁾ Endnu kun en kort Bemærkning om et Punkt, der angaar Paulus Heliæ. Baade Engelstoft (Nyt hist. Tidsskr. II, 52, Not. 17) og tildels Rørdam (Hist. Saml. I, 322) benægte eller udtale Tvivl om, hvorvidt en Munk af en Tiggerorden kan være Domherre. For Graamunkenes Vedkommende er der et Par Eksempler, netop fra denne Tid: Kardinal Markus Vigerius, Kongerne Hans's og Kr. II's Protektor i Rom, var bl. a. forlenet med Domprovstiet i Ribe (Ny kirk. Saml. V, 748; jfr. Kinch, Ribe, S. 446 ff.); „Broder“ Vincens Kampe, titulær Biskop af Grønland, fik af Roskilde Kapitel Udsigt til et Præbende og opnaede et ved Frue Kirke i København (Grønlands hist. Mindesmærker III, 197; jfr. 894). — Efter Thiset (Adels Aarb. 1891, Glob [Due]) skulde den bekendte Anders Glob være identisk med Graabroder Anders Glob, der i Aarene 1481—1504 indtog en meget fremragende Stilling i Ordenen. Hvis dette er rigtigt, er der ikke længer nogen Tvivl; thi han havde adskillige Præbender; men tidligere har man (jfr. Stadfeldt, Beskr. af Randers S. 198) ikke turdet identificere dem. Dog synes den Omstændighed at tale for Identificeringen, at Mester Anders Glob stadig synes at have staaet i et godt Forhold til Ordenen; ham betroede saaledes Graabroderne i Roskilde deres Bogsamling til Opbevaring, da de maatte opgive deres Kloster (Rørdam, Hist. Kildeskr. 2 R. I, 7; jfr. Kbhvns. Dipl. I, 376 og især II, 236).

A. Heise.